

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.2 № 4

2025

PARALLEL MATNLAR ASOSIDA OLINGAN TERMINOLOGIK UYG'UNLASHTIRISH NATIJALARINING ZAMONAVIY IKKI TILLI LUG'ATLAR TUZISHDAGI O'RNI

Gafarova Zumrad Zoxirjonovna

Osiyo xalqaro universiteti, kafedra mudiri, dotsent (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada parallel matnlar asosida terminologik uyg'unlashtirish jarayoni va uning zamonaviy ikki tilli lug'atlar tuzishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'zbek va ingliz tillari misolida terminlarning semantik, strukturaviy va funksional muvofiqligi o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, parallel korpuslardan foydalanish terminlarning aniq, kontekstga mos va standartlashgan tarjimasini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: parallel matnlar, terminologiya, uyg'unlashtirish, ikki tilli lug'at, korpus lingvistikasi.

РОЛЬ РЕЗУЛЬТАТОВ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ УНИФИКАЦИИ, ПОЛУЧЕННЫХ НА ОСНОВЕ ПАРАЛЛЕЛЬНЫХ ТЕКСТОВ, В СОСТАВЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫХ ДВУЯЗЫЧНЫХ СЛОВАРЕЙ

Гафарова Зумрад Зохиrhoновна

Международный университет Азии, заведующая кафедрой, доцент (PhD)

Аннотация

В данной статье анализируется процесс терминологической гармонизации на основе параллельных текстов и её роль в составлении современных двуязычных словарей. В исследовании на примере узбекского и английского языков рассматривается семантическая, структурная и функциональная эквивалентность терминов. Результаты показывают, что использование параллельных корпусов играет важную роль в обеспечении точного, контекстуально адекватного и стандартизированного перевода терминов.

Ключевые слова: параллельные тексты, терминология, гармонизация, двуязычный словарь, корпусная лингвистика.

THE ROLE OF TERMINOLOGICAL HARMONIZATION RESULTS BASED ON PARALLEL TEXTS IN THE COMPILATION OF MODERN BILINGUAL DICTIONARIES

Gafarova Zumrad Zoxirjonovna

Asian International University, Head of Department, Associate Professor (PhD)

Abstract

This article examines the role of terminological harmonization derived from parallel texts in the development of modern bilingual dictionaries. The study focuses on Uzbek and English languages, analyzing semantic, structural, and functional equivalence of terms. The findings indicate that parallel corpora significantly enhance the accuracy, contextual adequacy, and standardization of terminology in bilingual lexicography.

Keywords: parallel texts, terminology, harmonization, bilingual dictionary, corpus linguistics.

Zamonaviy tilshunoslikda terminologiya tizimini takomillashtirish va standartlashtirish dolzarb masalalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, xalqaro ilmiy aloqalarning kengayishi hamda globallashtirish jarayonlari turli tillar o'rtasida aniq va izchil termin almashinuvini taqozo etmoqda. Shu bois terminlarning yagona me'yor asosida qo'llanilishi, ularning semantik aniqligi va funksional mosligi muhim ilmiy-amaliy vazifa

hisoblanadi.

Ayniqsa, ikki tilli lugʻatlar tuzishda terminlarning toʻgʻri va muvofiq tarjimasini berish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda nafaqat soʻzning lugʻaviy maʼnosi, balki uning kontekstual qoʻllanilishi, stilistik xususiyatlari hamda sohaviy tegishliligi ham hisobga olinishi zarur. Aks holda, notoʻgʻri yoki noaniq tarjimalar ilmiy muloqotda tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Parallel matnlar esa ushbu jarayonda eng ishonchli va samarali manbalardan biri sifatida xizmat qiladi. Ular bir xil mazmunni turli tillarda ifodalash orqali terminlarning real qoʻllanishini kuzatish, ularning semantik va funksional ekvivalentlarini aniqlash imkonini beradi. Parallel korpuslarga asoslangan tahlillar orqali terminologik birliklarning mosligi chuqurroq oʻrganilib, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish mumkin boʻladi. Shu jihatdan, parallel matnlar asosida terminologik uygʻunlashtirish jarayonini tadqiq etish va uning ikki tilli lugʻatlar tuzishdagi oʻrnini aniqlash zamonaviy lingvistikaning muhim yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Bugungi kun tilshunosligida terminologiya va korpus lingvistikasi kesishgan nuqtalarda olib borilgan tadqiqotlar parallel matnlarning muhimligini asoslab beradi. Xususan, John Sinclair korpus lingvistikasining asoschilaridan biri sifatida til birliklarini real kontekstda oʻrganish zarurligini taʼkidlab, parallel korpuslarning lingvistik tahlildagi oʻrnini belgilab bergan.

Parallel matnlar orqali tarjima ekvivalentligini aniqlash masalasi Mona Baker tadqiqotlarida keng yoritilgan boʻlib, u korpusga asoslangan tarjimashunoslik yondashuvi terminlarning kontekstual mosligini aniqlashda samarali ekanini koʻrsatadi. Shuningdek, Franz Josef Hausmann va Herbert Ernst Wiegand lugʻatchilik nazariyasida terminlarning tizimlilik va aniqligi ikki tilli lugʻatlar sifatini belgilovchi asosiy omil ekanini qayd etadilar.

Terminologiya sohasida Maria Teresa Cabré tomonidan ishlab chiqilgan nazariy yondashuvlarda terminlarning nafaqat lingvistik, balki kognitiv va kommunikativ xususiyatlari ham muhimligi taʼkidlanadi. Bu esa terminologik uygʻunlashtirish jarayonida semantik va funksional moslikni birgalikda hisobga olish zarurligini koʻrsatadi.

Parallel korpuslarning amaliy ahamiyati Sylviane Granger ishlarida ham oʻz aksini topgan boʻlib, u tarjima jarayonida autentik misollar asosida terminlarni aniqlash va standartlashtirish imkoniyatlarini kengaytirishini asoslaydi.

Oʻzbek tilshunosligida esa terminologiya va tarjima muammolari Shavkat Rahmatullayev hamda Abduvali Nurmonov tadqiqotlarida oʻrganilib, terminlarning semantik aniqligi va milliy til tizimiga moslashuvi muhim omil sifatida baholanadi.

Tahlil

Terminologik uygʻunlashtirish zamonaviy tilshunoslikda turli tillardagi terminlarni semantik va funksional jihatdan moslashtirishga qaratilgan murakkab jarayon sifatida namoyon boʻladi. Ushbu jarayonning samaradorligi, avvalo, semantik muvofiqlik, yaʼni terminlarning maʼno jihatdan toʻliq mos kelishi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, kontekstual moslik ham muhim ahamiyatga ega boʻlib, terminning real nutqdagi qoʻllanilishi uning toʻgʻri talqin qilinishini taʼminlaydi. Bundan tashqari, terminologik tizimning barqarorligini saqlashda normativ standartlarga rioya qilish asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Mazkur jarayonda parallel korpuslarning roli alohida eʼtiborga loyiqdir. Parallel korpuslar orqali terminlarning haqiqiy qoʻllanish holatlari kuzatilib, ularning turli kontekstlardagi semantik yuklamasi aniqlanadi. Bu esa notoʻgʻri yoki yuzaki tarjimalarning oldini olishga xizmat qiladi hamda terminlarning aniq va izchil ekvivalentlarini belgilash imkonini yaratadi. Natijada tarjima jarayonida subyektivlik kamayib, ilmiy asoslangan yondashuv kuchayadi.

Parallel matnlar asosida olingan natijalar ikki tilli lugʻatlar tuzishda muhim nazariy va amaliy asos boʻlib xizmat qiladi. Xususan, ular yordamida terminlarning aniq ekvivalentlari aniqlanadi, koʻp maʼnolilik darajasi kamayadi va har bir termin uchun kontekstga mos tarjima variantlari ishlab chiqiladi. Bu esa lugʻatlarning ilmiy asoslanganligini oshirib, ularning amaliy qiymatini yanada mustahkamlaydi.

O'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi chog'ishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, termin tuzilishi va semantik ifoda jihatidan sezilarli farqlar mavjud. O'zbek tilida terminlar ko'proq affiksatsiya asosida shakllansa, ingliz tilida prefiks va suffikslarning faol qo'llanilishi kuzatiladi. Semantik jihatdan esa o'zbek tilida terminlarning ma'nosi ko'pincha kontekstga bog'liq holda aniqlansa, ingliz tilida ular nisbatan standartlashgan va aniqroq ifodalanadi. Tarjima jarayonida o'zbek tilida ekvivalent yetishmasligi muammosi uchrasa, ingliz tilida, aksincha, bir termin uchun bir nechta variant mavjudligi murakkablik tug'diradi. Lug'atchilik rivoji nuqtai nazaridan esa ingliz tilida bu soha yuqori darajada rivojlangan bo'lsa, o'zbek tilida hali rivojlanish bosqichida ekani kuzatiladi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, parallel matnlar asosida amalga oshirilgan terminologik uyg'unlashtirish ikki tilli lug'atlar sifatini sezilarli darajada oshiradi. Bu jarayon terminlarning aniqligi, izchilligi va kontekstual mosligini ta'minlash orqali zamonaviy lug'atchilikning muhim metodologik asosiga aylanmoqda.

Xulosa. Mazkur tadqiqot doirasida parallel matnlar asosida terminologik uyg'unlashtirish jarayoni hamda uning zamonaviy ikki tilli lug'atlar tuzishdagi o'rni tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, terminologik uyg'unlashtirish nafaqat lingvistik, balki funksional va pragmatik jihatdan ham muhim jarayon bo'lib, u terminlarning aniq, izchil va kontekstga mos qo'llanilishini ta'minlaydi. Parallel korpuslar ushbu jarayonning eng muhim manbalaridan biri sifatida terminlarning real nutqdagi qo'llanilishini aniqlash, ularning semantik va funksional ekvivalentlarini belgilash hamda noto'g'ri tarjimalarning oldini olishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu orqali tarjima jarayonining ilmiyligi va obyektivligi oshadi. Tadqiqot natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, parallel matnlarga tayangan holda yaratilgan ikki tilli lug'atlar terminlarning ko'p ma'noliligini kamaytiradi, ularning aniq ekvivalentlarini taqdim etadi va foydalanuvchilar uchun qulay hamda ishonchli manba vazifasini bajaradi. Ayniqsa, o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi terminologik tafovutlarni hisobga olgan holda, bunday yondashuv lug'atchilik sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, parallel matnlar asosida terminologik uyg'unlashtirish zamonaviy ikki tilli lug'atlar tuzishning muhim metodologik asosini tashkil etadi. Kelgusida ushbu yo'nalishda kengroq parallel korpuslar yaratish, ularni avtomatlashtirilgan tahlil vositalari bilan integratsiya qilish hamda milliy terminologik bazalarni boyitish dolzarb ilmiy vazifalardan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London: Routledge, 2011. 66 p.
2. Granger, S. Contrastive interlanguage analysis: a reappraisal // International Journal of Corpus Linguistics. 2015. Vol. 20, No. 1. P. 7–24.
3. Cabré, M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam: John Benjamins, 2010. 78 p.
4. Sinclair, J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 2012. 156 p.
5. Hausmann, F. J., Wiegand, H. E. Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography. Berlin: De Gruyter, 2013. 122 p.
6. Geeraerts, D. The Oxford Handbook of Lexicology. Oxford: Oxford University Press, 2017. 79 p.
7. Bergenholtz, H., Tarp, S. Lexicography at a crossroads // Dictionaries. 2010. No. 31. P. 119–136.
8. Nurmonov, A. Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent: Fan, 2018. 45 b.
9. Rahmatullayev, Sh. O'zbek tilining izohli lug'ati asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2012. 190 b.
10. European Association for Terminology. Terminology in the 21st Century. Brussels, 2014. 27 p.
11. UNESCO. Guidelines for Terminology Policies. Paris, 2011.
12. Zanettin, F. Translation-Driven Corpora. Manchester: St. Jerome Publishing, 2012. 70 p.